

KAZAKİSTAN'DAKİ TÜRK HALK İNANÇLARI

Dr.Yaşar KALAFAT

Kazakistan'da kaldığımız kısa süre zarfında halk inançları derlemeye çalıştık. Bu münasebetle zahmet edip bize kadar gelen Sınderhan Muradava (78 yaşında Narınkov doğumlu okula gitmemiş) Ana'ya ve bizi kızının evinde köyünden gelerek kabul eden Ahıska Türklerinden Ali Paşa Veyselöglü'na teşekkürler ediyoruz.

Sınderhan Muradava'nın verdiği bilgiye göre, Kazakistan'da halk çocuk edinme konusunda "Verirse Allah Verir" inancı vardır. Çocuğu olmayan Anne adayını yakınları Baksi'ye götürülürler. Baksi bebek isteyen anne adayına okur ve üfler. "Tututu" yapar efsunlar. Baksi geline "demsaladı" efsunlardı. Baksiler gezen dolaşan kimselerdir. Kutsal yerlerde dolaşır, kutsal mezarlarda sabahlarlar. Bunlar geline "tomar" yazarlar. Daha ziyade "boy tomarı" yazarlar. Yazılan tomarlar deriye sarılırlar. Gelinin tomarı almadan, takınmadan evvel yıkanıp temizlenmesi gerekir.

Düşük yapan anne adayının düşük yapmasının önlenmesi için, devenin yününden yapılmış iplik ile düşme sancısının başladığı anda kadının eteğinin ön kısmını dikerler. Bu işlem üçgün üst üste yapılır. Bu uygulamayı Baksi yapabildiği gibi gün görmüş yaşlı hatunlar Kalam-ı Kadim okuyarak da yapabilirler.

Hamile hanıma Kazaklar Juktu (Yüklü) derler. Aşeren kadına Jerik (Ye-

rik) denir. Ekşi gıda maddelerine yerikleyen kadının daha ziyade kız çocuğu olacağına inanılır. Oğlan doğuracak anne adayının canının tatlı gıdalara erikleyeceğine inanılır. Ekşi gıdaları çok arzulayan kadınların doğuracağı kızların çok haşın-hırcın olacağı inancı vardır. Aşeren annenin isteği karşılanmaz ise bebeğinin sol veya sağ yanağında bir çukur oluşur. Buna Tırıği (Kan bağan) denir.

Kazak Türklerinde eskiden erkek evlat istenirdi "Erkek çocuk aileyi idame ettirir, ailenin çatısıdır" denilirdi. Şimdi kız çocuk istenmektedir. Kızlar aileye daha bağlı olmakta ve "Kız evlat berekettir" denilmektedir.

Kazak Türklerinde doğacak çocuk ile ilgili bazı inançlar vardır. "Bala ana karnında ilk depreşende ana kimi görürse bala ana benzer" diye inanılır. Hamile hanım bu döneminde, huysuz hastalıklı ve sarhoş kimselere kesinlikle bakmamalıdır. Doğacak çocuğun kız veya erkek oluşunu Alla (Allah) tayin eder.

Kazak Türklerinde doğan çocuğun göbeyi temiz bir bıçakla kesilir sonra bu bıçak yıkanır ve toprağa gömülür. Gömülme yeri olarak Onbaşağa'nın altı seçilir (evin sağ eşiğinin altı) sonra eşik yıkanır. Kesilen parçanın bıcağa gelen kısmı aşağıya doğru diğer ucu yukarıya gelecek tarzda gömülür. Bu esnada anne kesilen yere bakmamalıdır. Bakması halinde başka çocuğunun olmayacağına

inanılır. Kesilen yer 7 gün sonra kurur düşer. Bu düşen parça atın çal (Yele)ına takılır. Böylece çocuğun aygır gibi cesur ve atak olacağına inanılır. Çocuk erkek değil de kız ise, bu kuruyup düşen parça biye (Kısırak)nin yelesine takılır. Bu suretle kızın sakın ve uysal olacağına inanılır.

Kazaklarda konuşurlarken aniden birisi apşırsa diyerleri dürtüst ayıttınız (doğru söylediniz çok yaşayın) derler.

Çocuk dünyaya gelince müjdeyi doğumu ilk gören çocuklar verir. Çocuklar müjde isterler. Süyünsö (müjde) olarak at verilir yok ise para verilir.

Kazak Türkleri halk inançlarına göre anne ve bebeği doğumdan sonra 40 gün dolmadan güneş görmemeli, eşliğini dışına çıkarılmamalıdır.

Bebek dünyaya gelmeden bebeyin giysi türünden hazırlığını Kazak Türklerinde erkek tarafı yaparken uygur Türklerinde bu hazırlığı kız tarafı yapar Kazaklar da doğumdan sonra "görümlük" yapılır. Bu münasebetle koyun soyulur. Düğün toyu gibi doğum toyu yapılır. Kelam-ı Kadim okunur hamd edilir hayır dua edilir. Bu toya "Şildehana" denir. Çocuğun ismini imam koyar ve bu esnada kulağına ezan okunur. Ziyarete gelenler "görümlük" diye bilinen bir hediye getirirler. Gelenler ilkin hediyelerini vermedir. Bebek ve anne daha sonra ziyaretçilere gösterilir. Bebeğin nazardan korunması için yüzü kapalı (örtülü) tutulur ve şapkasına baykuş tüyü takılır.

Kazakistan'da anneyi ve çocuğunu karaiyelerden, Şaytan (Şeytan)dan ko-

rumak için Adrasban otu evin muhtelif yerlerine damına köşe bucağına konur yakılır tususu tutulur. Bir şeye uğrayan ana ve balası mollaya götürülüp okutulur.

Bala Kırkından çıkınca bala'ya kına yakılır. Bu uygulama banyosunun suyuna kına katılarak yapılır. Bununla amaç sosumak (diksinme)yi önlemektir. Böylece çocuğun görünmeyenlerin korkutmalarına karşı korunacağına inanılır.

Kazakistan'da geçmişte kızlar 18-20 yaşlarında evlenirlerken şimdi evlenme yaşı genel olarak 25'dir. Erkekler ise 20-25 yaşlarında evlenirler. Bu yaşlarda evlenmeyen kızlara karı kız (yaşlı kız) denir. Yaşlı kız, (oturman kız) saygı toplardı. O'nun ileride iyi bir evlilik yapacağı umulurdu. "Oturman kız iyi evlilik yapar" diye bir inanış vardır. O, kısmetinin açılması sabrını gösteren kızdır. Büyükler onun için "Allah bahtını açsın imanlı adama varsın" diye dua ederlerdi. "Şimdi evlilikte ölçüler değişti. Şimdi damat adayının zengin olması arabasının olması aranılıyor. Biz büyükler için önemli olan gençlerin aralarında anlaşmalarıdır".

Kazak Türklerinde gençlerin evlenme istekleri geçmişte onların Jenge (yenge)lerine, yengelerin de anne ve babaya durumu açmaları şeklinde olurdu. Daha sonra büyüklerin aday araştırmaları dönemi başlardı. Bu tarz bir evlilikte yuva kuvvetli olurdu. Şimdi gençler kendi başlarına hareket ettikleri için ayrılmaların sebebi burada aranılmaktadır.

Kazak Türklerinde gelin veya damat adayında terbiyelilik, imanlılık, büyüklüklerine saygılı olmak aranılmaktadır. Serbest kızlara "Ruslaşmış" kız denilmektedir. Bu tür kızları köklü kazak aileler de gelin olarak tercih edilmezler. Bu aileler Rus aileye kızlarını gelin olarak vermezler. Damadın müslüman olması şartı aranır. Müslüman kızın ailesi ve kendisi de saygın olmalı. Eskiden Kazak anne oğlunu yanına alır çevredeki evleri dolaşır gelin adayını bizzat görür, adaydan içmek için su ister onu kontrol eder incelirdi. Evlilik yöntemi olarak eskiden "Kız Kaçırma" yok iken şimdi uygulanmaktadır. Başlık parası alınır, cehiz hazırlanır. Evlilikte Kazaklar yakın akraba evliliği yapmazlar 7 ata sayarak evlenirler. Amca ve dayı çocukları kardeş sayılırlarlar onlarla evlenilmez.

Kazak Türklerinde it uluması kötü haber emaresi olarak bilinir. Bir köpek kurt gibi ulur ise, muhtemel kötü haberdendir. Kurbanlık için "Huday Kut Kara Gör" Allahım bizi koru denilir.

Kazak Türklerinde sınsa (Ayna) kırılacak olsa o gün ailede kavga çıkacağına inanılır. Böyle hallerde kırılan aynayı parçası ev sahibinin başı etrafında 3 defa dolaştırılıp atılır. Bu uygulama aynanın dışında kırılan şeyler için de yapılır.

Ülgen (Yıldız) akararak aşağıya inse, Yamanlığu (kötülüğe) işaret eder. Böyle hallerde "Yamanlık olmasın yahşılık (iyilik) olsun" diye temenni de bulunulur, dua edilir.

Ölüm habercisi olduğuna yorumlanan rüyalar vardır. Sinderhan Murada-

va bir gün rüyasında (cüstünde) iki burkutun yanyana otururlarken yılanın gelip burkutlardan birisini koltuğunun altından soktuğunu görmüş, ertesi gün Sinderhan'ın eri (eşi, beyi) ölmüştür. Öleceğini anlayan kimse uzaklardaki yakınlarının da gelmesini onları da görmeyi ister ve onlar geldikten sonra ölü, şeklinde bir inanç vardır.

Taziyeye gidenler "töbe töbe töbe, Allah başka yamanlık verme" derler. Cuma günleri ekmek pişirilir, sofraya açılır şelpek yapılır ve ikram edilir. Ölüm olayını çevreye diğer yakınları duyururlar. Ölümün olduğu gün ölü evindeki bütün yemek ve kıymızlar dökülürler, dışarıya atılırlar. Çadırda hiçbir yiyecek kalmaz bunlara "kan dolmuştur" inancı vardır. Ölüm evine ölenin yakın akrabaları at veya yiyecek getirirler. Başsağlığı dilenilirken "İmanlı olsun, sonu hayırlı olsun, toprağı torga (hafif, yumuşak) olsun, balarına huda yahşılık versin" denilir.

Kazak Türklerinde ölünün3. günlüğü 7 günlüğü ve yıllığı yapılır. Yakınları 40 gün yas tutarlar 1 yıl sonra yasadan çıkılır. İnanca göre ölünün ervahı (ruhu) 40 gün gitmez. Bunun için 40 gün Cırag (mum) yakılır ve öldüğü yere konulur. Cuma günleri helva ve şelpek yapılır ölünün ruhu için Kelam-ı Kadim okutulur. Ölünün giyecekleri muhtaç durumdaki yakınlarına verilir. Kız balanın 8 yaşına kadar oğlan balanın da 12 yaşına kadar günahsız olduğuna inanılır.

Sinderhan Muradova ve Ali Paşa Veyselöglü ile temasımızı Alaettin Korkmaz bey sağladılar. Koşuşturma dolu 5

günde bu imkanı başka türlü elde edemezdik. Sinderhan Muradava ile birlikte Maygül Kazdurgonava hanımefendiyi de tanıma fırsatı bulduk ses sanatçısı olan Kazdurganova bize "Üsküdar'a gideriken aldı da bir yağmur" parçasını lütfedip okudular hakikaten çok nefis bir sesleri var. Almata'lı bu sanatçımız 1992 Ankara'da bulunmuş, Sayın Cumhurbaşkanımızla tanışmış ve kendisine bir plaket verilmiş. Çok samimi bir hanım efendi idi. Bizi Sinderhan'ın neve (torun)si tanıştırdı. O'na da teşekkür ediyorum.

Ali Paşa Veyselöglü'na bizi damadı Tıp Doçent'i Tevfik Hasımoğlu (Kurdiyev) götürdü. Bizi evinde kabul edip bize çok jestler yaptı. Ali Paşa Veyselöglü Ahıska Türk Kültürünün Kazakistan'da yaşayan evsanesi durumundadır. O'nunla da halk inançları konusunda söyleştik.

Ahıska Türklerinde çocuk isteme ve benzeri talepler için Allah'a yalvarılır. Allah rızası için hayır hasanet yapılır. Kalam-ı Kadim okunur Kurban kesilir. Kurbanın etinin kestiren tarafından yenilip yenilmeyeceği niyete bağlıdır. Bunu Kurban sahibinin niyeti tayin eder. Dilek sahibi çocuğu olması için Oruç'a da niyetlenir. Oruçluluk niyet süresi 3 aydan başlayıp 3 yıla 7 yıla kadar uzayabilir. Mesala "Bir zurriyetim olsun 3 yıl oruç tutacağım" diyebilir. Buna "Yıl Orucu" denir.

Ahıska Türklerinde Kalam-ı Kadim okunurken hocanın masasının üzerinde "su", "tuz" gibi şeyler konulurken "top-

rak" da konulur. Bu toprak Şehit veya Evliya mezarından alınmış olmalıdır. Okunmuş tuz ve okunmuş su gibi okunmuş toprak da itibarlıdır. Evde saklanır. muhafaza edilir.

Çocuk sahibi olma dileyinde olan aileler eskiden "Köle Azadı" da adarlardı. Adak sahibi "bir evladım olursa Allahın izni ile bir, üç köle azat edeceğim" diyebilirdi.

Ahıska Türklerinde aşermeye veya yeriklemeye "iştah" veya "istahlanmak-istahı çekmek" denir. Gebe kadının canının çektiği bir şeyi kocası temin eder onun eşinin yemesini sağlar. Temin edememesi halinde doğacak bebeğin vücudunda bir noksanlık olabileceğine inanılır.

Ahıska Türklerinde erkek evlat daha makbuldür. Miras itibariyle bu önem artar. Yaygın bir söze göre, "Oğlu Varın Özü Vardır Kızı Varın İzi Vardır" Oğlan çocuğunun vatani düşmana karşı koruduğuna inanılır. "Allah vergisi olarak hesap edilir" Kız çocuğu için de "Kızlar evin zihnetidir" denilir.

Ahıska Türklerinde aile içi sorumluluk itibariyle anneye ve babaya bakmak ailenin küçük oğlunun görevidir. Ölen ağabeyisinin dul eşini almak iyi karşılanmaz böyle evlilik yapan erkekler aşağılanır. Emmioğlu ve dayı kızı gibi arkabalarla evlilik yapılabilir. Yedi göbek sayarak evlilik yapma şartı yoktur. Yakın akraba evliliği "vicdana bağlıdır, vicdana kalmıştır" denir. Çok yakın akraba ile evlilik ayıp sayılır.

Doğacak çocuk için "sütte çeker" de-

nir. Helal süt emmiş çocuğun iyi ve hayırlı insan olacağına inanılır. "Soya Çekmiş tabiri ile babaya çekmişlik anlaşılır. Çocuklar Süte ve Soya çekerler. Soy-Sop helal süt emmişlik güzelliğinden önce gelir. Oğullarına gelin adayını aileleri seçerler sonra gençlerin kanaati alınır. Çoğunlukla gençler büyüklerin sözünden çıkmazlar. Ailenin korunmasının önemine inanırlar. Ahıska Türklerinde ailenin reisi babadır.

Ahıska Türklerinde göbeyi kesilen bebeğin göbek parçası, o ailenin temelini altına gömülür. Yeni doğmuş çocuğun müjdesini buluşa ermemiş kız ve erkek çocuk verirler. Ailede çocuğa ismini dedesi veya ninesi verir. Ezan sağ kulağına ismi verilirken değil, dünyaya geldiği zaman verilir.

Ahıska Türklerinde doğumdan sonra gelinin kırkı doluncaya kadar erkek ve kadının aynı yatakta yatmaları doğru bulunmaz. Bu süre zarfında taraflar yakın durmamalıdır. Doğum yapmış kadını Al basmasın diye eşikte bir mum veya ateş yakılır. Bu ateşin şeytan veya cin türünden varlıkların gelinin odasına eşikten geçerek girmesine mani olacağına inanılır.

Kazakistan Ahıska Türklerinde kına sadece geline ve gelinin yengelerine yakılır. Nazardan korunmak için "Nazar Duası" yazdırılır. Bu dua çocuğun boynuna asılır. "Nazar Taşı" ise çocuğun göyüsüne veya omuzuna dikilir.

Çocuk evden çıkınca, ilk okula başlarken, sabahları annesi onun ardından üç ayetel kürsü okur. Çocuğunu kapının eşiğine kadar uğurlar.

Ahıska Türklerinde sünnet toyu mümasili bir uygulama yapılır. Sünnet yapılması için yaşın belirli bir sayıya tekbülü aranılmaz. Ancak YAhudilere benzemesin diye 3. Yaşında sünnet ettirmekten kaçınılır. Sünnetin imkan nisbetinde erken yapılmasına çalışılır. "Kurtardı" denilir. Ayrıca "Hayır Sünneti" yapılır. Zengin kimse fakir fukaranın çocuğunu SÜNnet ettirerek Allah'ın rızasını kazanmaya çalışır. Sünnetlerde mevlüt okutulur.

Ahıska Türklerinde evlilik yaşı kızlar için 18 ve oğlanlar için ise 18 yaşdan yukarıdır. Evlenecek çiftlerde erkeğin yaşı kızın yaşından büyük olmalıdır. Evlendirilecek kıza damat adayı için kanaati sorulur. Sorma işini kızın annesi veya kızın arkadaşı üstlenir. Kızların kısmetlerinin açılması için Allah rızasına hayır hasanat verilir. Erkek çocuk evlenmek istiyor ise, arzusunu ablasına söyler, o, annesine annesi de oğlanın arzusunu babaya iletir. Damatda aranılacak vasıflar arasında nesli, soyu sapunuz temiz olması vardır. O'nun atasına, babasına bakılır. Ahlaklı ve kişilikli olması aranılır. Ahıska Türkleri Rus damada kesinlikle kız vermezler. Kazak Türklerine de pek vermek istemezler. Ahıska Türkleri karşılıklı kız kardeşleri ile evlenirler. Erdel usulu vardır.

Ahıska Türklerinde it uluması, kaza bela habercisi olarak kabul edilir. Kaza horozlar ilk akşamdan ötünce uğursuzluk olarak kabul edilir. Vakitsiz öten horozun başı kesilir. Ölümünün üstü örtülüdür. "Ölümü bir Allahu taala bilir

her bir nefes sayılıdır. Nefes bitene kadar hayata kimse müdahale edemez can kimse alamaz" inancı vardır. "Ecel yaklaşınca ölecek kişi de akıl durulur ölecek kimse mahsunlaşır bu tür kimselere yıldızı düşmüş denilir. Her insanın bir yıldızının olduğuna yıldızı düşen kimsenin öleceğine inanılır.

Ahıska Türklerinde "rüyaların gerçek yorumunu evliya ve embiyalar bilirler" diye inanış vardır. Hanımların rüya yorumları herşey olup bittikten sonra ben onun rüyasını görmüştüm şeklindedir. Ölen birisi için yakınları teselli edilirken daha evvel ölmüş sevilen bir kimseden hareketle "evladım yanına aldı" denir. Ayrıca "Allah sevdiği kulunu yanına alır" diye teselli edilir. Ölüm haberi için "Kara haber" denir. Kimse, kendisi tarafından söylenmesini istemez "neden benden duymuş olsun ki" denir.

Ahıska Türklerinde ölünün ardından yapılan ve muayyen günlere tekabül eden uygulamalara "anmalar" denilir. Bunlardan 7 sinin yapılmasından özenle kaçınılır. "Ölünün yedisini hıristiyanlar yapar" denilir. Ölünün döşeyi ve elbisele-ri yakılır veya 1-2 gün içerisinde fakirle-re verilir. (Kırım'da Tatar Türkleri özellikle ölünün 9 unu yapmaktan, bugünün Rusların anma günü olduğu için kaçındıklarına şahit olmuştuk. Ahıska Türkleri ise ölünün 7 inci günü anma uygulamalarından bugünün hıristiyanlara ait olduklarından bahisle kaçınmaktadırlar. Anadolu'da 7 ve 9 un yaptığı yerler vardır.)

Ahıska Türklerinde yas 3, 7 ve 40 gün sürer. Çok yas tutmak islama aykırıdır. Yasda ısrarlı davranmak Allahu Taalaya isyan sayılır. Ölümde ağlanılır ancak, beyit yakmak üstünü başını yırtmak yoktur. Ölünün adına onun namazlarını geriye kalanlar kılamazlar. Ölünün adına kurbanı kesilir. Bu kurbanın etinin hepsi fakire verilir. Ölü adına hacca gidilmez. Bir diri bir diri için hacca gidebilir ancak vekalet alacak kimsenin hacı alması gerekir.

Kazakistan'ın Ahıska Türklerinde, can başka ceset başkadır can Allah katındadır. Can her cuma günü gelir evini dolaşır ev halkının durumlarına bakar. Ölünün ardından 40 gün Yasin okunur. Sonra 40 duası verilir. Büyük hayır hasanat 52. Gününde verilir. Buluşu ermemiş çocukların cennetlik olduklarına inanılır. Bunların cennetin kapısında annelerini babaları beklediklerine inanılır.

Ahıska Türkleri ile ilgili yaptığımız Türk Dünyasının muhtelif yerlerinden derlemeleri evvelce yayımlamıştık. Bu defa Kazakistan'dan da bir renk katmak ve Kazak Türkleri halk inançları ile Ahıska Türkleri halk inançlarını bir arada vermek istedik. Ahıska veya Kazak Türkleri halk inançlarını bu derece dar bir alana sığdırmak elbette mümkün değildir. Bizim yapmak istediğimiz, her defasında da açıkladığımız gibi sadece halk inanç tesbiti değil, sosyal yapının inanca dayalı hususlarına dair estante-neler, kareler yakalamaya çalışmaktır.